

*В. А. Редькіна,
аспірант, Інститут світової економіки і міжнародних
відносин НАН України*

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО СПІРОБІТНИЦТВА В ПРОЦЕСАХ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено роль міжнародного торговельно-економічного співробітництва у процесах регіоналізації. Визначено сучасні тенденції міжнародного торговельно-економічного співробітництва в рамках регіональних інтеграційних угруповань.

The main purpose of this article is to research the role of international trade and economic cooperation in the regionalization processes. The current tendencies of international trade and economic cooperation inside regional integration processes are certain.

ВСТУП

Поглиблення міжнародного поділу праці, спеціалізація та кооперація призводять до все більшої відкритості та взаємозалежності національних господарств і відповідно розширення сфери міжнародного торговельно-економічного співробітництва. В умовах глобалізації відбувається певний специфічний процес трансформації взаємовідносин країн у світовому господарстві та створення нової моделі співпраці на регіональному та субрегіональному рівні. Тому видається актуальним дослідження ролі міжнародного торговельно-економічного співробітництва у процесах перерозподілу сфер економічного впливу, що на сучасному етапі розвитку світового господарства має прояв у процесах регіоналізації.

Теоретичною основою дослідження є досягнення зарубіжних і вітчизняних економістів-міжнародників О. Білоруса, В. Будкіна, Т. Кальченка, П. Кругмана, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова та ін. Разом з тим, питання визначення

ролі міжнародного торговельно-економічного співробітництва у процесах регіоналізації в контексті реалізації геоекономічної стратегії України є вельми актуальними на сучасному етапі.

Загальносвітова тенденція до лібералізації в останній час у зв'язку з регіональними та світовими кризами та дискримінацією технологічно відсталих країн засобами наддержавних регулюючих інституцій змінюється протекціоністськими настроями та пошуком нових форм захисту внутрішнього ринку. Разом із тим, рамки внутрішніх ринків не можуть задовольнити потреби економічного зростання країн, тому все більшого значення набуває міжнародне торговельно-економічне співробітництво, яке має прояв у наступних формах міжнародних економічних відносин: міжнародна торгівля товарами та послугами; міжнародна кооперація виробництва; міграція капіталу та іноземних інвестицій; міжнародна трудова міграція; а також пов'язана з валютно-кредитними відносинами та науково-технічним обміном тощо.

Важливим чинником поглиблення процесів регіоналізації є інститут міжнародної торгівлі, що визначає характер міжнародних економічних відносин, наукове дослідження яких особливо актуалізується в сучасних умовах розширення міжнародного співробітництва, в тому числі в економічній сфері, тенденціями глобалізації та міжнародної інтеграції. Якщо історично міжкраїнова торгівля слугувала чинником створення та поглиблення інтеграційних угруповань, то в епоху глобалізації спостерігається тенденція до пріоритетності інших форм міжнародного економічного співробітництва.

У наукових роботах традиційно підкреслюється центральне місце інституту торгівлі як в системі економічних взаємовідносин, так і в контексті розбудови національної економічної системи й розширення міждержавних економічно-торговельних відносин (А. Сміт, Д. Рікардо, Д.С. Міль, Е. Хекшер, Б. Олін, П. Кругман й інші). В історичному плані торгівля є інститутом товарообміну, що визначає характер розподілу економічних ресурсів у географічній, національній, соціальній сферах тощо.

Торгівля є універсальним засобом розвитку економічних відносин, формування національно-економічної системи та розбудови міжнародного економічного співробітництва. Н. Кочергіна зазначає, що "основною формою міжнародних економічних відносин тривалий час була і залишається міжнародна торгівля, що розвивається на основі міжнародного поділу праці. Оскільки рух товарів повинен супроводжуватися рухом грошового еквіваленту, розвиток зовнішньої торгівлі зумовив міжнародний рух валюти, тобто простіші міжнародні монетарні трансакції. Таким чином, розвиток міжнародної торгівлі стимулює розвиток інших форм міжнародних економічних відносин" [1].

Сучасні глобалізаційні процеси, що зумовлюють трансформацію суспільних відносин і в сфері міжнародної торгівлі, мають транснаціональний характер свого поширення, що охоплюють в собі загальні економічні процеси щодо перерозподілу сфер економічного впливу та економічного виробництва в планетарному масштабі, охоплюючи в собі економічні системи різноманітних держав, міждержавні економічні простори та регіони.

При цьому і, власне, міжнародна торгівля видозмінюється та набуває нових якостей. Так, О.Пономарьов визначає наступні тенденції розвитку міжнародної торгівлі в межах міжнародних економічних відносин, а саме: посилення впливу

міжнародно-правових механізмів регулювання міждержавних торговельних відносин; поширення практики функціонування міждержавних торговельних відносин відповідно до непостійних умов ринку та економічних інтересів його учасників і світової спільноти в цілому [2, с. 5].

Використання різних форм міжнародного торговельно-економічного співробітництва сьогодні здійснюється не стільки з метою забезпечення прибутковості суб'єктів міжнародних економічних відносин скільки з метою контролю над середовищем та забезпечення тривалих перспектив, що зрештою зумовлює зростання економічної могутності держав, піднесення суспільного добробуту. Саме тому зростає кількість міждержавних, міжурядових як двосторонніх, так і багатосторонніх договорів та угод економічного характеру. Укладається чимало різноманітних міжвідомчих угод на рівні окремих державних органів. Держави беруть участь у діяльності міжнародних економічних організацій і використовують інші форми міжнародного торговельно-економічного співробітництва.

Міжнародне торговельно-економічне співробітництво за участі держав згідно міжнародного права реалізовується у наступних організаційних формах, а саме: міжнародне торговельно-економічне співробітництво держави з державою; торговельно-економічне співробітництво держави з міжнародними організаціями, на правах повноправного членства; міжнародне торговельно-економічне співробітництво держави з міжнародними економічними організаціями на правах асоційованого членства; міжнародне торговельно-економічне співробітництво держави з відповідною групою держав; міжнародне торговельно-економічне співробітництво держави в рамках міжнародної організації з іншими державами, які є її членами; міжнародне торговельно-економічне співробітництво держави через певну міжнародну організацію з іншими державами, які не є її членами.

При цьому ознакою сучасного цивілізаційного поступу є міжкраїнова асиметрія економічної глобалізації, коли, за висловом Д. Лук'яненка та Т. Кальченка, "прорив у постіндустріальне майбутнє провідних країн супроводжується переважною консервацією індустріальних і подекуди постіндустріальних стандартів для більшості людства" [3, с. 9]. Погоднення міжнародного поділу праці відбувається за рахунок використання наукових потенціалів та технологічних можливостей, які мають суб'єкти міжнародних економічних відносин, що є засобом вста-

новлення технологічної влади. Результатом цього є спеціалізація розвинутих країн на експорті наукомістких та працемістких виробів. Експортом ресурсомістких та працемістких виробів, виробництво яких зазвичай пов'язане з ускладненням екологічної ситуації та забрудненням навколишнього середовища, займаються країни, що розвиваються. Деякі країни взагалі залишаються в рамках монокультурної сировинної спеціалізації. Все це потребує створення прийнятних умов для науково-технічного розвитку, у тому числі засобами регіональної інтеграції.

Як наголошує В. Новицький, лібералізація, в багатьох відношеннях, є фікцією. Особливо слід зазначити її вибіркового характер, а точніше — подвійний стандарт у лобюванні та проведенні відповідних заходів національного та міжнародного рівнів. Адже декларовані принципи та ідеї лібералізації стосуються не для всіх рівною мірою [4, с. 14—16]. Так, сьогодні очевидним є, що СОТ — головний інститут міжнародних лібералізаційних процесів у торговельно-економічному співробітництві — спрямовує діяльність на захист інтересів "країн-глобалізаторів". Однак обмеження СОТ щодо впливу на внутрішньо-блокову торгівлю сприяють посиленню регіоналізації. Наприклад, за свідченням фахівців Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, "про відсутні обмеження компетенції СОТ та значущість регіональних угруповань свідчить те, що більше половини світової торгівлі припадає на торгівлю всередині існуючих торговельних союзів" [5].

Сама ж окремо глобальна економіка дестабілізується через експансію спекулятивного капіталу, який швидко захопив пануючі позиції. Це відбувається тому, що глобальна його ефективність, прибутковість набагато перевищує звичайну рентабельність інвестицій і капіталу. Саме фінансові спекуляції глобальних корпорацій привели до руйнівної фінансової кризи 1997—1999 р., яка почалася як регіональна, та сучасної світової фінансової кризи. Зараз є вже абсолютно очевидним той факт, що в умовах неконтрольованої глобалізації такі кризи неминуче будуть повторюватися через відтворення умов їх виникнення. На цю обставину, зокрема, звертають увагу українські дослідники: "Нова глобальна інформаційна економіка ніби відривається від старої індустріальної і, навіть постіндустріальної економіки західних країн. Вона все більше стає віртуальною економікою. Цим украї підривається фондоутворення в галузях традиційної економіки. Глобальна інтеграція інформацій-

но-інтелектуальної економіки посилюється на фоні дезінтегрованості традиційної індустріальної економіки західних країн. Поступово утвориться два дезінтеграційних економічних уклади: старий індустріалізм і новий технотронно-інформаційний (інтелектуальний) глобалізм" [6]. При цьому зростає роль міжнародного торговельно-економічного співробітництва.

Існує таке загальноприйняте твердження, що на основі загальної відкритості формуються умови для залучення у процеси регіоналізації все більшої кількості країн, коли виникло біля 300 різних регіональних та субрегіональних угруповань, що правда з різним ступенем ефективності функціонування. Україна як самостійний і суверенний суб'єкт міжнародних відносин бере участь у діяльності понад 100 міжнародних організацій, у тому числі й регіональних, з багатьма міжнародними організаціями Україна співпрацює як їх асоційований член та є членом близько 50 міжнародних організацій.

Регіоналізація є характерною ознакою сучасної світової економіки і формою глобалізації, коли завдяки усуненню внутрішніх бар'єрів для розвитку регіону розпочинається більше ефективне партнерство та формуються умови для прискорення глобалізаційних процесів, що має прояв у континентальних інтеграційних угрупованнях. Так, Т.Кальченко визначає сутність регіоналізації у формуванні нових, більш великих інтеграцій (соціально-територіальних систем) — союзів, конфедерацій тощо — на основі та завдяки розвитку інтенсивних і глибоких для свого часу інтернаціональних зв'язків [7, с. 19—20].

Якщо раніше створення регіональних та субрегіональних інтеграційних об'єднань ініціювалось географічно близькими державами з приблизно однаковим економічним рівнем розвитку, то на сучасному етапі відмітимо різномірність учасників зазначених угруповань (наприклад, Організація Чорноморського Економічного співробітництва (ОЧЕС), до складу якої входять країни, які за класифікацією ООН відносяться до розвинених, та країни з ринками, що формуються).

За визначенням В. Новицького, "регіоналізація є процесом поступового формування спільного ринку та відтворення простору географічно, історично та культурно споріднених країн, що супроводжується уніфікацією умов торговельно-економічної діяльності, зниженням та скасуванням взаємних обмежень з метою підвищення економічної ефективності та розв'язання глобально-конкурентних завдань" [4, с. 241].

При цьому серед факторів, що впливають на формування регіональних та субрегіональних інтеграційних угруповань, відмітимо наступні:

- усунення дискримінаційних бар'єрів між країнами-учасницями інтеграційних угруповань у переміщенні товарів, послуг, капіталу, робочої сили та підприємництва;
- компліментарність економічних структур країн;
- ефекту масштабу завдяки розширенню ринків збуту;
- забезпечення достатнього рівня конкуренції;
- наявність економічного центру, який ініціює організаційне оформлення інтеграційного угруповання та в наступному поглиблення співробітництва.

Усвідомлення проблем, пов'язаних з лібералізацією, активізує прагнення географічно близьких країн до економічної інтеграції, яка реалізується в різних формах. Ю. Шишков виокремлює такі три основні форми даного залучення: вступ у вже існуючі багатосторонні блоки нових країн; встановлення з такими блоками преференційних торговельних відносин; створення двосторонніх союзів [8, с. 3—20].

Для сучасного етапу характерною є тенденція активного створення саме двосторонніх союзів, відмінною рисою яких є диференціація економічного рівня, наявних потенціалів розвитку держав-учасниць, двостороннє співробітництво з країнами, які належать до різних регіонів світу. Це пояснюється такою рисою сучасного етапу глобалізації, як інформатизація, що великою мірою нівелювала фактор географічної близькості розташування.

Двосторонні союзи допомагають уникнути асиметрії у торговельно-економічному співробітництві, яка зумовлена, на думку Довгала О.А., тим, що "глобалізація вносить істотні зміни у законодавчі міжнародного розподілу праці: країни можуть мати певний ресурс, але частина з них із різних причин не використовується. Спостерігається відмінність між внутрі-

шніми та зовнішніми світовими механізмами господарювання, яка може зробити торговельні операції вигідними лише одному із торговельних партнерів" [9, с.110]. Роль двосторонніх торговельно-економічних відносин в умовах регіоналізації та глобалізації полягає в можливості розвивати спеціалізоване виробництво, зниженні витрат на утримання контрольно-адміністративних інститутів, передусім митниць і регламентуючих відомств. До того ж велику роль відіграють торговельно-економічні відносини у більш ефективному використанні факторів виробництва, економії на масштабах, розширенні ринків в інтересах збільшення збуту.

ВИСНОВКИ

На сучасній стадії розвитку глобалізації відбувається зміна ролі міжнародного торговельно-економічного співробітництва у процесах комерціалізації міжкраїнових відносин і набуває ознак перерозподілу сфер економічного впливу. Регіоналізація в умовах сучасної трансформації взаємовідносин країн у світовому господарстві зумовлює створення нової моделі співпраці, що дозволяє країнам більш гнучко уникнути асиметрії у міжнародному торговельно-економічному співробітництві. Це зумовило активізацію регіонального торговельно-економічного співробітництва між країнами, що мають різні рівні економічного розвитку, а також двостороннє партнерство та застосування нових форм прикордонної та прибережної торговельно-економічного співробітництва.

При цьому серед факторів, що впливають на формування регіональних та субрегіональних інтеграційних угруповань, відмітимо наступні: усунення дискримінаційних бар'єрів між країнами-учасницями інтеграційних угруповань у переміщенні товарів, послуг, капіталу, робочої сили та підприємництва; компліментарність економічних структур країн; ефекту масштабу завдяки розширенню ринків збуту; забезпечення дос-

татнього рівня конкуренції; наявність економічного центру, який ініціює організаційне оформлення інтеграційного угруповання та в наступному поглиблення співробітництва.

Література:

1. Кочергіна Н.А. Формування зовнішньоекономічних відносин — складова механізму інтеграції України у світове господарство // Вісник Київського університету. Економіка. — 2001. — Вип. 50. — С. 49—52.
2. Пономарьов О.С. Світова торгівля в системі міжнародних економічних відносин: текст лекцій \ О.С. Пономарьов. — Харків: НТУ "ХПІ", 2008. — 28 с.
3. Лук'яненко Д., Кальченко Т. Стратегії глобального управління/ Д. Лук'яненко, Т. Кальченко // Міжнародна економічна політика. — № 8—9. — С.5—41.
4. Новицький В. Геоелекономічні пріоритети України в контексті сучасного світогосподарського порядку / Валерій Новицький // Економічний часопис. — XXI. — №4. — 2004.
5. Сайт Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://iweir.org.ua/doclidgenya_arxiv.htm
6. Лук'яненко Д.Г., Білорус О.Г., Губський Б.В., Євдокименко В.К., Ковальчук Т.Т. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / Київський національний економічний університет [Д.Г.Лук'яненко (ред.)]. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
7. Кальченко Т. Глобальна економіка: методологія системних досліджень / Т.В.Кальченко. — К.: КНЕУ, 2006 — 246 с.
8. Шишков Ю. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимодополнение / Ю. Шишков // Мировая экономика и международные отношения — 2008. — №8. — С. 3—20.
9. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки (питання теорії та методології) / О.А. Довгаль. — Х.: Вид-во НУА, 2004. — 320 с.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2010 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЩ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"